

יש להעיר במה שפירש שתיקה כהודאה – היינו שמאמין לעד, שלכאורה אין במשמע כן מדברי התוס' בקדושין סה: שהעמידו באופן שאמר לו אכלת חלב בענין שהיה לך לידע (וכ"כ הש"ך ביו"ד קכו סק"ב). ובאופן זה שתיקתו נחשבת כהודאה. ואם הכוונה שמאמינו, אין צורך להעמיד באופן זה.

דף יב

'איבעיא להו מאי טעמא דרבנן, משום דאדם נאמן על עצמו יותר ממאה עדים...' – ושאמרו לו לרבי מאיר 'מה אם ירצה לומר מזיד הייתי' – לדבריו דר' מאיר אמרו לו, אבל חכמים עצמם חולקים בעיקר הדבר וסוברים שאדם נאמן על עצמו יותר ממאה עדים (עפ"י תוס' בבא מציעא ג: ד"ה מה; שו"ת הרשב"א ח"ד קט; ברכת הובח. וע' אביר יעקב).

משמע מדברי הראשונים שנקטו שלפי הצד בגמרא שאדם נאמן על עצמו יותר ממאה עדים, הרי זה כלל פסוק, ואפילו במקום שלא היה לו 'מיגו' אף בתחילה נאמן לחכמים, וכגון שמעידים שלא היה מזיד [ולולא דבריהם היה מקום לומר שלעולם בעינן ל'מיגו' שיכול לומר מזיד הייתי, רק לפי הצד הראשון נאמן גם אם עתה אינו יכול לתרץ דבריו ולפי הצד השני צריך שגם עתה יהא לו אפשרות להיפטר].

'או דלמא משום דאמרינן מיגו דאי בעי אמר מזיד הייתי פטור, כי אמר נמי לא אכלתי מהימן ופטור.' רש"י (כאן ובב"מ ג) פרש שנאמן משום 'מה לי לשקר'. [ולפי זה מה שאמרו בגמרא 'מיגו דאי בעי אמר טבלתי פטור כי אמר... דאיכא למימר מאי לא נטמאתי דקאמר לא עמדת בטומאתי אלא טבלתי' – לא שעכשיו אנו אומרים כן, אלא שהיה יכול לומר כן בתחילה אם היה רוצה לשקר].

ותמהו התוס' הלא מיגו במקום עדים אינו כלום. ופרשו התוס' (כאן ובב"מ ג וביבמות פה) שמדובר שלא התבררה כוונתו הראשונה, והוא מתרץ דיבורו ומפרשו עתה, לא אכלתי שוגג אלא מזיד (וע"ע תר"י ותוס' יבמות שם שכיון שאין העדים יודעים אם היה שוגג או מזיד, לא נגמרה עדותם ולכך מקבלים אנו את דבריו בניגוד לדברי העדים, שלא ככלל מקום).

הרמב"ן (בב"מ) קיים פירוש רש"י וביאר שחיוב קרבן שונה משאר דברים, שהוא דבר הנוגע לעצמו ואין לו עסק עם אדם אחר, והרי אפילו חייב קרבן אם אין נוח לו להביאו אין ממשכנים אותו – הלכך לענין זה נאמן האדם עצמו יותר ממאה איש. [אמנם צריכים אנו לסברת 'מה לי לשקר', כי בלאו הכי הוי בכלל הודע אליו, שהרי יש לו לקבל דברי העדים. וע"ע רשב"א וחדושי הר"ן].

(כנראה נקט הרמב"ן שלחכמים אין ממשכנים חייבי חטאות אפילו כשהם סבורים שהם פטורים, אבל התוס' (כאן וביבמות פז: וכ"ה בתורא"ש שם ובב"מ ג ובשטמ"ק בערכין כא) נקטו שבאופן זה ממשכנים, וכפי שיטתם הקשו על פרש"י שאין זה ענין בינו לבין עצמו. וע"ע בענין זה ביוסף דעת ערכין כא, בשאלות ותשובות לסיכום).

עוד יש מפרשים דברי רש"י שה'מיגו' מועיל להאמינו שאינו משקר במה שאומר שסבור שלא אכל ובאמת הוא יודע שאכל, שאם היה משקר היה אומר שאכל במזיד, על כן אנו מניחים כאמת שטעה או שכח וסבור כעת שלא אכל, ואמנם העדים נאמנים לנו שבאמת אכל אלא שהיותו והוא עצמו אינו סבור כן, הרי לחיוב קרבן נתחדש שצריך שתהא לו ידיעה בדבר, או הודע אליו ולא שיודיעוהו אחרים [ואפילו שני עדים בכלל, וכמוש"כ רש"י בב"מ טעמם של חכמים מהכתוב הזה. וכ"ה בתו"כ דיבורא דחובה ז'], הלכך לפי טענתו אין לו ידיעה בחטא ולכן פטור (עפ"י חדושי הר"ם; שם משמואל (מצוטט לעיל); חדושי ר' אריה לייב מאלין ח"א פב. ולפי זה כתב, שאם העדים מעידים שהוא יודע שאכל – חייב בקרבן הגם שמכחישם. ועע"ש בארוכה בכל הענין).

ויש מי שפרש דברי רש"י, שלמדנו מאו הודע שבכל מקום שיש לו 'מיגו' בהווה, שהרי בידו עתה לתרץ דבריו באופן שלא יסתרו לעדים, נאמן הוא אפילו במקום עדים. ואינו דומה לשאר 'מיגו' שכבר אין הדבר בידו לאחר שטען את טענתו (עפ"י בית ישי צ, ב).
 (שם הוסיף שלמדנו בבנין אב מזה לעלמא. והיה אפשר לומר מסברא דוקא בענין זה שנוגע לכפרת עצמו, נתנה לו תורה נאמנות באופן זה).
 או בדרך זו: משום כח ה'מיגו' אנו נדחקים לתרץ דבריו באופן שלא יסתרו לעדים (עפ"י אמרי דב).
 ע"ע אבי עזרי קמא הל' גזילה ז, ח.

(ע"ב) 'אמר רב נחמן: הלכה כרבי יהודה. אמר רב יוסף: לא אמרה אלא בינו לבין עצמו ולעצמו'.
 פרשו הראשונים: אינו נאמן אלא לאכול טהרות בינו ובין עצמו, ולא יאכל בפני אחרים ולא יאכיל לאחרים. ומשמע לכאורה שזה רק בשני עדים, אבל בעד אחד שאמר לו נטמאת, ומכחישו – יכול אף להאכיל אחרים. ואולם יש פוסקים (ע' בית יוסף יו"ד קכו בשם ר"ת. וכן פרש בשער המלך (אישות ט, לא) דעת רש"י) הסוברים שעד אחד שאמר נתנסך יינך וזה מכחישו, אמנם הוא עצמו מותר ביין אבל לאחרים אסור, שאין להם לסמוך על הכחשת בעל היין כנגד עד אחד שנאמן באיסורים.
 ושמואל יש לומר שאעפ"י שאחרים צריכים לחוש לדברי העד, אבל הוא שידוע בעצמו שמתר – רשאי ליתן לאחרים, שאין בכחו של העד לאסור יינו ולהפסיד ממונו של זה. ואולם כששני עדים מעידים נגדו, אפילו לרבי יהודה שאדם נאמן על עצמו, אסור לו להאכיל לאחרים, אעפ"י שהם אינם יודעים מדברי העדים, כי הוא צריך לחוש לדברי העדים כלפי אנשים אחרים, אם כי מותר לו להסתמך על ידיעתו כלפי עצמו. וצ"ע.

– הרמב"ם (שגגות יא, ח) פסק הלכה כחכמים שאינו נאמן אלא משום שיכול לתרץ דבריו 'לא אכלתי שוגג אלא מזיד'. והראב"ד השיגו, הלא רב נחמן פסק הלכה כרבי יהודה.
 הכסף-משנה כתב לחלק בין חיוב קרבן שבזה אין הלכה כרבי יהודה, ובין נידון הטהרות עצמן שרק בזה הלכה כדבריו. וכך מתפרשים דברי רב יוסף: לא אמרה – רב נחמן, הלכה כרבי יהודה – אלא בינו לבין עצמו ולעצמו – כלומר לענין הטהרות עצמן, שיכול לנהוג בהם בטהרה, אבל לענין חיוב קרבן הלכה כחכמים שהעדים נאמנים ולא הוא.
 או בדרך זו 'לא אמרה אלא בינו לבין עצמו ולעצמו' – כלומר רב נחמן שפסק כרבי יהודה, לא אמרה לאחרים בבית המדרש אלא בפני עצמו ולעצמו, ואילו אמרה ברבים לא היו שומעים לו, שאין הלכה כדבריו (עפ"י חק נתן).

גם פשוט דברי הרשב"א (ביבמות פח). מורים שפסק כחכמים שנאמן מטעם מיגו' [והחזו"א תמה על כך. והסביר דבריו באופן שונה]. גם התוס' לעיל (יא: ד"ה דבר) כתבו שהלכה כחכמים דמתניתין. ואולם אין הכרח שדעתם כהרמב"ם, כי אפשר שחכמים דמתניתין היינו רבי יהודה דברייתא, ושאמרו 'מה אם ירצה... היינו לדבריו דר"מ, כדלעיל.
 [לאור האמור למדנו שעדים שאמרו על דבר מסוים שהוא איסור, והאדם עצמו יודע שהוא היתר, לדעת רבי יהודה (וכך פסק הראב"ד. וכן נראה שנקט בפשיטות בתשב"ץ – ח"א צג קנה וח"ב קמא וח"ג ט) מותר לאכול בינו לבין עצמו. ולדעת חכמים לכאורה משמע בגמרא שאסור. ולפי הנ"ל, הרמב"ם פסק כדברי חכמים וכנראה כן דעת הרשב"א ואולי התוס'. ואעפ"י שלא מפורש בדבריהם אלא לענין חיוב קרבן ולא לענין איסור והתר, אך בפשוטות הגמרא נראה שתלו הדבר במחלוקת ר' יהודה וחכמים.
 וכן כתב בספר בכור שור (ליבמות פז), לתלות שאלה זו במחלוקת הרמב"ם והראב"ד והעלה שלכן יש להחמיר בדבר שלא לאכול בניגוד לדברי העדים. [ונתן טעם בדבר; כיון שאנו אוסרים עליו בפרהסיא,

לכן אין לאכלו אף בצנעה, על דרך שאמרו כל מקום שאסרו חכמים משום מראית העין, אפילו בחדרי חדרים אסור].

ואולם החזו"א (לקוטים דף קע) נקט בסתם לדינא שעדים שאומרים זה איסור והוא אומר מותר – מותר לו לאכלו בפני עצמו. ולכאורה הדבר שנוי במחלוקת הראשונים, כאמור.

אך נראה טעמו, כי אין מפורש בדברי ר' יהודה וחכמים אלא לענין חיוב קרבן ולא לענין איסור אכילה, והרי מה נפשך, אם תאמר שהדין הנזכר תלוי במחלוקת ר"י וחכמים, הלא רב נחמן פסק כרבי יהודה ואין לנו לנטות מפסק זה, ומה שהרמב"ם פסק שנאמן רק משום מיגו – הרי אחת מן השתים, או שטעמו כדברי הכס"מ שרב נחמן פסק כר' יהודה רק לענין התר אכילה ולא לענין קרבן, וכן הלכה. או שהרמב"ם למד שרב יוסף חולק על רב נחמן (וכפירוש החק-נתן), והרי לפי הסבר זה ש'בינו לבין עצמו' שאמר רב יוסף, קאי על רב נחמן, הרי שוב אין כל הכרח בגמרא שדין איסור והתר שייך למחלוקת ר"י וחכמים, ושפיר יש לומר שלדעת הכל מותר הדבר, כי לא נחלקו אלא לענין שמחייבים אותו בקרבן על סמך דברי העדים, אך אם הוא בעצמו יודע שהדבר התר, מודים חכמים שמותר לו לאכלו. וכעיקרי הדברים הללו נקט בשו"ת רב פעלים ח"א יו"ד לב.

ואולם לכאורה מפורש ברמב"ם (שאר אבות הטומאות טו, יא) 'שני עדים אומרים לו נטמאת והוא אומר טהור אני – הוא נאמן ע"י עצמו, ואעפ"כ אין אומרים לו עוסק בטהרות אלא אם עשה טהורות הרי הן טהורות ויחוש על עצמו' – ומשמע (כמוש"כ הכסף-משנה) שלכתחילה יש לו לחוש לדברי העדים. (וע"ש בהגהות מחנה אפרים שתמה על טעם הדבר, ובפרט כאשר יש לו מיגו). ושמא דוקא ב"ד מורים לו כן, שהרי יש להם לחוש לעדים, אבל הוא עצמו אינו חייב לשמוע לעדים אף לא לכתחילה. וע' כדוגמת זה במובא ביוסף דעת סוטה ב, בשאלות ותשובות לסיכום. וצ"ע].

'שאם אמרו לו שנים יודע אתה בעדות פלוני והוא אומר לא ידעתי – פטור, דאי בעי אמר לא נתכוונתי לעדות'. הרא"ש (בשטמ"ק ד) תמה על לשון זו, הלא סתם עדויות אינן צריכות יחוד עדים ולא כוונת עדות בשעת ראית הדבר.

ופרשו רבנו גרשום ור"י שהכוונה לומר לא שמתי אל לבי בשעת מעשה להיות זוכר הדבר – והרי הם אינם יודעים להכחישו, נמצא שאין עדותם עדות.

והתוס' (ד"ה לא) הביאו הוראה למעשה שעדים שלא נתכוונו להעיד, אין בעדותם כלום כאשר באים אחר זמן להעיד בבית דין. אך כל הפוסקים תמהו על חידוש דין זה (ע' חו"מ לו). ואולי אפשר לקיים הדין רק לענין חיוב שבועת העדות, שאין חיוב קרבן כל שלא נתכוין להעיד, אולי משום שנאמר והוא עד – משמע שצריך שהזמינו הלה להיות עד בדבר או על כל פנים נתכוין בראייתו להיות עד. 'וצריך עיון גם בזה' (שפת אמת).

בחזון איש (חו"מ בלקוטים סי' כד לדף לו, א) פרש דברי התוס' שהעדים אומרים יודעים אנו בעצמנו שאיננו רשאים להעיד, לפי שבראיית המעשה לא היה הדבר מוטל עלינו להעיד עליו, והטעות מצויה בכי האי גוונא.

ועוד כתב (באה"ע לח, יז), שעדים שראו מעשה קדושין והיו סבורים שהקידושין אינם חלים – אם יאמרו לא דקדקנו לראות כי סברנו שאין כאן קדושין – אין כאן עדות. ואולם נראה שאם אומרים שדקדקו בדבר – יש כאן עדות, הגם שהיו סבורים בשעת מעשה שאין כאן קידושין.

וע"ע: טורי אבן ר"ה כד. שו"ת חתם סופר אה"ע ח"א ק; שו"ת פנים מאירות ח"ג כה; שו"ת בית מאיר מב; ערוך לגר ומעיני התלמוד. וע"ע במובא ביוסף דעת ב"ב קיג:

'שתה רביעית יין ונכנס למקדש ושהה כדי אכילת פרס חייב. רבי אליעזר אומר: אם פסק בה או אם נתן בו מים כל שהוא פטור'. הרמב"ם (מאכלות אסורות יד, ט) כתב שמשך הזמן לחייב את השותה דבר האסור, הוא בכדי שתיית רביעית, לא בכדי אכילת פרס. וכן כתב לענין השותה ביום הכיפורים (שביתת עשור ב, ד). והקשו המפרשים מסוגיתנו.

ופירש הגר"א (בבאורו לאו"ח תריב) שהרמב"ם פסק כרבי אלעזר שאם הפסיק בשתייה פטור (וכ"כ הרמב"ם בפירוש המשנה שהלכה כר"א), וסובר הרמב"ם שזהו דין האמור בכל התורה, שאינו חייב אלא בכדי שתיית רביעית.

[אולם לענין פסול הגויה לשותה משקין טמאים, פסק הרמב"ם (שאר אבות הטומאה פ"ח) שהשיעור הוא בכדי אכילת פרס. וכתב המגיד-משנה (שביתת עשור שם) שהחמירו בה יותר מבשאר איסורים לפי שעשו חיזוק לדבריהם. והרדב"ז (מאכ"א שם) הסביר שלא אמר הרמב"ם אלא בשאר כל האיסורים שהם תלויים בהנאת גרון, לכך משערים בכדי רביעית שרק אז עדיין השתיה הראשונה עומדת, אבל לענין פסול גוייה, אין הדבר תלוי בהנאת הגרון אלא בעיכול, לכך משערים בכדי אכילת פרס. וע"ע ערוך השלחן או"ח רב, ח].

עוד בבאור דעת הרמב"ם וישוב קושיית המפרשים מסוגיתנו – ע' בשו"ת אור לציון או"ח יח. ומשך זמן שתיית רביעית – נראה שמשערים כדרך שתיית בני אדם, שאין שותים בבת אחת אלא בפעמים, ושהים מעט בין לגימה ללגימה שזו מדת דרך ארץ כמבואר בגמרא (עפ"י שער הציון רי, א). יש להעיר על דבריו שם, שזה שאמרו בגמרא מדת ד"א לשתות בפעמים, זהו בין בלבד, אבל בשאר משקאות לא אמרו (ע' משנ"ב קע, כב ממג"א). ואם כן היה צריך לשער שתייתם ללא הפסק, כי כן דרכם, והלא הרמב"ם והשו"ע שם עוסקים בכל המשקים ולא דוקא ביין. ודוחק לומר שקבעו השיעור לפי דרך שתיית יין. ובפרט לאותן שיטות שמשקים חמים משתערים כפי דרך שתייתם, כל שכן שסתם משקה יש לשערו כפי דרכו הוא. וי"ל אעפ"י שרגילים בשתיית שאר משקים לשתות רביעית בבת אחת, אך גם כששותה בפעמיים עם הפסקות קצרות אינו נחשב 'שלא כדרך' ובכלל 'שתיית רביעית' הוא, ואין זה בכלל 'גסי הרוח' שאמרו על השותה כוסו בשלש פעמים.

להלכה, מבואר מדברי המשנה-ברורה (שם) שאעפ"י שהגר"א נקט לעיקר (בסי' תריב סק"ט) שיש לשער שתיית משקין בכדי אכילת פרס (וכדעת הראב"ד וע' גם רש"י פסחים מד. ד"ה ואי, ועוד), מנהג העולם שהשותה משקה ושהה בשתייתו יותר מכדי שתיית רביעית – אינו מברך לאחריו. וכן לענין קידוש על היין, ולענין שתיית ארבע כוסות, לכתחילה אין לשהות מתחילת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה יותר מכדי שתיית רביעית, ואולם בדיעבד אם שהה עד כדי אכילת פרס – יצא ידי חובתו (שם רע"א ס"ק סח; תעב ס"ק לד. וע"ש לענין אם שתה ביותר מכדי רביעית, האם יחזור וישתה שוב לכתחילה).

וע' ב'דינים והנהגות' בשם החזו"א (או"ח ז, ד), שצידד בשתיית מים ביותר מכדי רביעית, שלא לברך אחריה, מפני שמשמע בגמרא שברכה אחרונה על מים אינו חיוב גמור, לכן מוטב שלא להיכנס לספק. ונראה שלא דוקא מים, אלא כל שתית דבר שברכתו 'בורא נפשות', שברכה זו אינה חיוב גמור כידוע מהגר"א ועוד.

גם בערוך השלחן (רב, ח, א) כתב שהחסידי יש לו להזהר בזה ולהמנע מלהכנס לספק, או להרגיל את עצמו לברך 'בריך רחמנא מרא מלכא דעלמא, בורא נפשות...' ויחשוב בלבו אם צריך ברכה – הרי זה לשם ברכה, ואם לאו – הרי זו אמירה בעלמא. 'וכן אני נוהג כמה פעמים בשתיית חמים'. ואולם נקט שם (בסי' תריב, ט ובסי' תעב, יג) שהעיקר לדינא בכדי אכילת פרס. ויש לציין שכמה גדולי עולם נהגו בעצמם לברך ברכה אחרונה לאחר שתית תה חם הגם ששותה בשתייתו, וכמובא להלן.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א קעו) נראה שנוקט לעיקר כפסק הרמב"ם ששיעור משך השתיה היא כדי שתיית רביעית. ועכ"פ יש לצרף זאת לספק לענין שתיה ביוהכ"פ [והורה שם להקל לילדה שלא שלא ברור אם היא בת י"ב והביאה סימנים, לשנות בהפסק שתיית רביעית, משום 'ספק ספקא'].

דף יג

'אם יש מתחלת אכילה ראשונה ועד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס...'. הלשון מורה ששיעור 'כדי אכילת פרס' משערים מתחילת האכילה ועד סופה, ואינו שיעור לשהייה שבינתים. וכן מפורש בתוספתא (יומא ד,ד), וכן כתב רש"י בכמה מקומות, וכן העיקר להלכה, וכדברי המגן-אברהם (תעה סקט"ו), וכפי שכתב החזון-איש (או"ח לט, יח. וע' גם בבאור הלכה תריב, י בשם המאמר-מרדכי, ובחק יעקב תעה שם). וכבר העירו מלשונות כמה מן המפרשים והפוסקים שמשמען שהוא שיעור במשך ההפסקה שבין האכילות (ע' בחזון"א שם. וע"ע באר אברהם שבת עא שיצא לחלק בין אכילת איסור לאכילת מצוה. ע"ע יד כהן כהן ובח"ב סי' יד).

ה'פרס' הוא חצי ככר. ונחלקו התנאים (בעירובין פב:) במידתו הפרס, האם הוא ארבע ביצים או שלש. רש"י (כאן ובעוד מקומות, וכן פסק הטור) פסק ששיעורו ארבע ביצים. ואילו הרמב"ם בכמה מקומות פסק שהפרס הוא שלש ביצים. בשלחן-ערוך (תריב, ד. וע"ש תריה, ח) הובאו שתי השיטות (ובכף-החיים (או"ח רה, נג) הביא שלדינא דעת השו"ע הפרס הוא שלש ביצים). המשנה-ברורה (תריב, ח) נקט למעשה שהדבר נידון כספק לדינא, הלכך בשל תורה הלך אחר המחמיר ובדרבנן – להקל (וכ"כ בערוך השלחן שם ד. ובשו"ת שבט הלוי (ה"ו ס, ב) כתב שלכתחילה ודאי יש לחוש כפי השיטה המחמירה, אף בדרבנן). וכן לענין ברכה – אין לברך ברכה אחרונה אלא כשאכל כזית במשך זמן אכילת שלש ביצים, שספק ברכות להקל (משנ"ב רי, א).

שיעור אכילת פרס אינו משתנה אצל כל אדם כפי קצב אכילתו, אלא לפי אדם בינוני [שכל שלא נשנה במשנת כלים (יז) לשער בעצמו – שיעורו בינוני, כפי שאמרו בעירובין מה.]. וכמו שאמרו בסוגיא לענין תינוק היונק שמשערים בו בכדי אכילת פרס, אף על פי שאינו יכול לאכול פרס פת חטים. והשיעור הוא כפי התנאים שנאמרו בבית המנוגע, דהיינו מיסב ואוכל פת חטים בלפתן (חזון איש או"ח לט, יח).

החתם-סופר (ח"ו טז) עמד לקבוע משך אכילת פרס, והעלה (עפ"י דברי רש"י בשבת לה.) שאינו פחות מתשע דקות. והחזון-איש (או"ח שם) תמה על ראייתו והסיק: 'והלכך אין לנו שום רמז לשיעור אכילת פרס, אבל נראה דט' מינוט ודאי סגי הואיל ונפיק מפומיה דגאון ז"ל, אמנם לענין כזית מצה ומרור אין לשהות ט' מינוט, וצריך נסיון של אדם בינוני כשאוכל פת חטים, מיסב ואוכל בלפתן, ואכילת הכזית הוא בכלל שיעור אכילת פרס, כנ"ל.

ויש פוסקים שלכתחילה יש להחמיר (באכילות מצוה וכדו') ולשער כדי אכילת פרס בשתי דקות (ע' שמירת שבת כהלכתה מה, י). ויש אומרים שהוא נמשך לא פחות משלש ארבע דקות. (ע' ערוך השלחן או"ח רב, ח). וכן נאמרו בדבר שיעורים שונים, עד 15 דקות. (ע' שדי חמד אסיפת דינים 'אכילה' ג; ויגד משה כד, לד; יחזה דעת ח"א יז). ועכ"פ לענין ילד קטן, יש להקל ולשער תשע דקות, גם לענין מצה בליל פסח (שש"כ